

CONSTANTÍ AL GUST DE LA LITERATURA

Eugeni Perea Simón

De la mateixa manera que la poesia, per intuïció, pot avançar-se al coneixement matemàtic, sovint la literatura capta i sintetitza millor que la història la psicologia d'un poble: perquè sap llegir en els replecs del seu paisatge i de la pell de la seva gent. És així com prosa i vers ens descriuen Constantí des d'una perspectiva nova, a vegades amb ironia, altres cruament, amb lirisme o tràgicament, des de la religiositat o la crítica. La literatura és una altra font de coneixement real d'un poble.

Els autors que sabem que han parlat de Constantí són Joan Amades, Rafael d'Amat i de Cortada, Ramon Bergadà, Manuel Bofarull Terrades, Pere Gil, Francesc Gras i Elies, Bonaventura Hernández Sanahuja, Marià Manent, Joan Perucho, Els Pets, Antoni Ponç, Lluís Ponç d'Icard, Josep Sabaté Perelló, Joan Salvat, Lluís Saragossa Pallarès, Joan Ventura i Olga Xirinacs. Aquests disset escriptors dibuixen una taula cronològica d'opinions que va del segle XV fins l'actualitat, amb una preocupació especial pels temes de l'etimologia, el paisatge, la viticultura, el patrimoni, les guerres i els conflictes, la religiositat i les noves indústries.

L'ORIGEN DEL NOM

L'etimologia de Constantí ha centrat l'interès d'alguns escriptors, sovint més guiats per la tradició i per la llegenda que no pas per la investigació en el coneixement del topònim. Nogensmenys, la fantasia i la imaginació que s'hi apunten són, precisament, el salpebre que dóna interès al recull d'aquestes cites literàries. La referència més antiga que sobre aquest tema hem trobat és en un text d'Abú 'Àbdu-l-Làh Muhàmmad ibn 'Abd al

Mún'im al-Himiari, autor del segle XV que havia redactat un repertori enciclopèdic sobre la geografia del món islàmic i al-ludeix a la vinculació de l'emperador Constantí i l'establiment de la vila.

“Tarragona (Tarrakúna). Dins d'Al-Àndalus, a cinquanta milles de Lleida. Tarragona és una ciutat antiga, que en altres temps va ser una de les capitals dels amalecites. Constantí la va situar dins la tercera secció d'Al-Àndalus i va annexionar-li les ciutats d'aquesta secció”⁽¹⁾.

A partir d'aquesta primera referència –com sol ser freqüent en la majoria de treballs de caire localista–, autors posteriors copien o adapten la cita amb més o menys traça, afegint-hi de la pròpia collita o fent evident suposicions, relacions i creences. Hom sempre pica alt en aquests temes, convençuts que així el crèdit d'allò que es parla serà major. Per aquesta raó un escriptor i historiador reusenc del segle XIX, Francesc Gras i Elies, ampliava les referències etimològiques de l'autor àrab i relacionava el nom de la vila amb Constantí I dit el Gran, l'emperador que amb Maximià havia fet algunes campanyes per Hispània:

“Se le dió el nombre de Constantí, por haber sido fundada por el emperador Constantino Máximo. Fué destruida como Tarragona por los bárbaros del Norte á las órdenes de Eurico y repoblada en 1158”⁽²⁾.

Certs geògrafs moderns insistiran en aquesta línia i fins i tot ens oferiran el reforç argumental de llur nom, llatinitzat, relacionant-lo amb el de l'emperador Caius Flavius Valerius Aurelius Constantinus.

“Se'l suposa pres del llatí (*Constantinus*), nom propi de persona, que alguns identifiquen fins i tot amb l'emperador romà Constantí Màxim. A l'escut hi figura un rei (o emperador) a cavall, amb corona i ceptre”⁽³⁾.

VISTA PANORÀMICA

Elements tangibles o intangibles com la llum, la vegetació, la meteorologia, la pesca, la qualitat de les terres de conreu, els fruits recaptats, la gent que habita el rodal o els colors de la mar d'aquesta comarca costanera han estat abastament elogiats pels autors literaris des de l'època romana fins a l'actualitat. Tard o d'hora el poble i el terme de Constantí havien de fer-se presents en aquesta literatura: les seves aigües, el vi que produeix, el sòl de conreu, etc. La primera visió general que hem trobat sobre la vila pertany al segle XIX i fou escrita per l'arqueòleg i historiador tarragoní Bonaventura Hernández i Sanahuja a la descripció d'un viatge que fa de Tarragona al monestir de Poblet:

“En la dilatada vega que desde nuestra atalaya abarcábamos de una sola mirada, se veían salpicados un sin número de pueblecitos que contrastaban por su blancura del verde obscuro de bosques enteros de algarrobos y olivos que cubrían toda aquella fértil llanura: la antigua Constantí, granja ó casa del placer que fué del emperador Adriano en donde se con-

(1) Citat per Pere Balaña i Abadia: *Visió cosmopolita de Catalunya. Relats de viatgers i escriptors (segles la C-XIX)*. Volum I. Generalitat de Catalunya. Barcelona, 1991, p. 89.

(2) Francisco Gras y Elías: *Historia de los lugares, villas y ciudades de la provincia de Tarragona*. Tipografía de Julián Doria. Barcelona, 1907, p. 50.

(3) Manuel Bofarull i Terrades: *Origen dels noms geogràfics de Catalunya. Pobles, rius, muntanyes, etc.* Editorial Millà. Barcelona, 1991, p. 82.

servan aun las ruinas del cuartel de la guardia pretoriana conocidas aun por *Centellas* (centum cellae)⁽⁴⁾.

Una ulterior descripció paisatgística d'aquest poble ens la proporciona Ramon Bergadà, sacerdot i poeta que havia estat rector de la parròquia entre els anys 1916 i 1924. Els versos són de factura romàntica, senzills, elementals, però amb un evident valor musical, i semblen fets per il·lustrar el quadre que pintarà anys a venir Josep Icart (Passatge de Constantí, 1954, 61x51):

“Al bell Camp de Tarragona,
jo n'hi sé un florit jardí,
on lo rossinyol entona
ses cançons de bon matí.
Al bell Camp de Tarragona
saonat pel Francolí,
sé un verger, que es la corona
que rodeja a Constantí,
és hermós;
molt hermós,
sembla un gerro vistossísim,
plè de flors”⁽⁵⁾.

La disposició del territori i del pujol des d'on s'alcen els fonaments del nucli urbà, a sol ixent, no solament pot afavorir la botànica, sinó també el caràcter dels seus habitants. Per això no es gratuït l'elogi que d'aquesta disposició assolada en fa el geògraf Francesc Gras i Elies:

“Esta villa parece estar enamorada del sol, pues por su posición topográfica, aparece á todas horas del día bañada por sus luminosos rayos”⁽⁶⁾.

Si acotem aquest paisatge, fins ara vist a vol d'ocell, ens podem adonar dels detalls del seu relleu i de la seva hidrografia. El primer que trobem per destacar és el riu Francolí que el travessa i que li aporta l'aigua necessària per beure, regar i fer moure els molins paperers que té construïts a les ribes. Un jesuïta del segle XVI, Pere Gil, és qui primer ens parla d'aquest flum, i ho fa en aquests termes:

“corre de Tramontana à mitgdia per espay de sis ò set llegues. Nayx per una part de unas fonts cerca de Sareal; y per altra de otras fonts de Poblet. Passa per la Espluga de Francolí, Montblanc, Vilavert, La Ribera, Pica muyxons, Cantallops, Reurell, La Pobla, Constantí, y emboca en lo Mar junt à Tarragona. Trauen se de aquest Riu moltes sequies utils per à molins y per à Regar. Crian en ell pochos peyxos: y aquells petits, per que aporta poca aygua; y tot ell se passa ordinariament ab ponts o à vado”⁽⁷⁾.

(4) Bonaventura Hernández i Sanahuja: *Descripció d'un viatge de Poblet a Santes Creus*. A cura de Jordi Rovira i Soriano, Jordi López i Vilar i Andreu Dasca i Roigé. Secció d'Arqueologia de l'Ateneu de Tarragona. Impremta Catalunya. Tarragona, juliol de 1991, p. 22.

(5) Ramon Bergadà: “Lo terme de Constantí”, *Full Parroquial de Constantí* (Constantí), 6 (1917), p. 3.

(6) Gras y Elías, *Historia...*, p. 50.

(7) Josep Iglésies: *Pere Gil, S.J. (1551-1622) i la seva Geografia de Catalunya, seguit de la transcripció del Libre primer de la historia Cathalana en lo qual se tracta de historia o descripció natural, ço es de cosas naturals de Cathaluña*. Societat Catalana de Geografia. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona, 2002, p. 183.

L'autor literari escollit per evocar Constantí és el baró de Maldà, que en destaca la fertilitat de la terra. Per tot el que es diu en la següent nota de viatge, hom dedueix que a finals del segle XVIII les hortes de les ribes encara no s'explotaven, ja que tots els fruits que esmenta són de secà, tot i que de gran qualitat, això sí. El baró de Maldà es refereix a les ametlles i a les mels amb què s'elaboren els antigament famosos crocants:

“En quant a la campaña envés la vila de Reus, és molt plausible, sent tot aquell terreno pla, fètil y molts los pobles y vilas que lo hermosèan. Són pués la famosa vila de Reus, los pobles de Constantí, la Selva, Alcover, ahont se hi trebàllan torrons de sucre y ametllas molt fins per lo temps de Nadal. Quédan estos a la part de ponent de Tarragona y, des de allí, retrocedint a Barcelona, pasadas las platjas llargas...”⁽⁸⁾.

Podíem pensar que a Rafael d'Amat i de Cortada –que sovint escriu d'oïda–, no li han parlat de les hortes de verdura i de fruita fresca que tant prestigiaren el Constantí dels segles XIX i XX, o bé que se n'ha oblidat, però no és així, perquè l'autor que ara ve, Francesc Gras i Elies, confirmarà aquesta economia de secà:

“En una deliciosa llanura, bañada por el Francolí, entre Tarragona, Perafort y Reus, se halla situada esta bonita villa con 1990 habitantes, 646 edificios. Su industria consiste en fábricas de papel. Su hermosa vega produce trigo, vino, cebada, aceite y algarrobas en abundancia”⁽⁹⁾.

Tots els fruits que esmenta Gras i Elies eren comuns al Camp de Tarragona, base alimentària per a persones i bèsties des que ambdós éssers –el racional i l'irracional– s'havien estabulat. En tot cas, la civilització –i amb ella la literatura– sorgiria a partir de la capacitat de transformació d'aquests productes en aliments refinats i creatius –ja hem vist com la gent de Constantí va saber transformar el gra de l'ametlla i el pol·len de les abelles en deliciosos torrons. Però si alguna sorpresa ens ha donat aquest darrer text de Gras i Elies, d'inicis del segle XX, és la producció paperera, influència tal vegada dels molins propers del Brugent i de la Riba. El cert és que d'aquesta indústria no n'hem trobat cap més referència literària.

Però si en aquestes terres els ametllers són un cultiu antic, no passa el mateix amb els avellaners, d'aparició més moderna. Malgrat això, la seva explotació agrària ha esdevingut d'una gran força comercial, especialment per als pobles del Camp de Tarragona. Mossèn Bergadà ens n'ha parlat en la seva arxipopular cançó de *Les plegadores d'avellanes*, escrita a principis del segle XX, la qual es clou amb aquestes cobles:

Vinguen sachs, sachs d'avellana
del Milà, Masó, Raurell,
de les dos viles germenés
Vilallonga y del Morell.
A la Pobla és ben hermosa;
mes a tots els hi vull dí:
la vellana més gustosa
la que's cull a Constantí”⁽¹⁰⁾.

(8) Rafael d'Amat i de Cortada, baró de Maldà: *Viles i ciutats de Catalunya*. Edició a cura de Margarida Aritzeta. Editorial Barcino. Barcelona, 1994, p. 146.

(9) Gras y Elías, *Historia...*, p. 50.

(10) Ramon Bergadà: “Cansó de les plegadores d'Avellana”, *Full Parroquial de Constantí*, (Constantí), 68 (a. 1919), p. 3-4

De tota manera, el producte agrari més valorat per la literatura ha estat el vi. Els escriptors són clàssics de mena i recorden aquell pacte escrit en les glosses medievals de Berceo que establia cobrar un got de vi pels versos cantats.

L'orografia i el sol deuen haver posat la matèria primera per aquesta producció vitícola, però és indubtable que la ciència perquè això fos possible la va posar la gent, els esforçats pagesos –alligonats probablement per algun clergue tarragoní avançat en aquests coneixements. Vegem, sinó, aquest text del segle XVI, el qual, com veurem més endavant, donaria peu a una posterior novel·lística. És al capítol XXXIX de l'obra de Lluís Ponç i d'Icard *En el qual se trata de los vinos de la ciudad y Campo de Tarragona, y quan loados son por escritores antiguos* on llegim:

“En la dicha ciudad y Campo de Tarragona, principalmente en la ciudad y villa de Valls, de la Selva, de Constantí, de Reus, y de Riudoms, que son pueblos harto grandes, se hazen vinos blancos, tintos y aloques excelentísimos que no son mejores en el mundo”⁽¹¹⁾.

Dubto que aquest tast i valoració de vins fos fet sense coneixement de causa i no caldria afegir-hi res més, coneixedors com som de les altes valoracions donades pel món antic als caldos tarragonins, però convenia circumscriure's al nucli precís de Constantí i per això recuperem una altra opinió literària, posterior en dos segles a la de Ponç i d'Icard. El nou autor és Antoni Ponç Piquer, viatger i acadèmic del segle XVIII, que ens diu:

“Esteban Cabrera en su Cataluña ilustrada dice para ponderar la abundancia de vino, que se cogian mas de cincuenta mil cargas, que ahora se puede asegurar que las dan los términos solos de Tarragona, y Constantí inmediato”⁽¹²⁾.

Aquest judici no és en debades i respon a l'evolució dels conreus de la vinya catalana, especialment actiu al Camp de Tarragona i Priorat. Continuem encara amb el tema dels caldos. Per argumentar i fer creïbles les seves novel·les, Joan Perucho solia llegir molts llibres d'història, d'art, de viatges i de memòries, que a vegades cita o manipula al seu gust. Ho comprovem en aquesta nova cita sobre els vins de Constantí, escrita per Perucho però manllevada a Ponç i d'Icard. De la visita a Tarragona, capítol VIII, n'extraïem el següent paràgraf:

“Respecte als vins ens diu que en la dita ciutat de Tarragona, principalment en el camp de les viles de Valls, de la Selva, de Constantí, de Reus i de Riudoms, que son pobles grans, es fan vins blancs i negres molt excel·lents, que no n'hi ha de millors en el món. I així Marineu Sicul remarca que en moltes coses és lloada Tarragona pels escriptors, però preferentment pels vins, dient que “*quod vina Tarraconensia sunt nobilitanter elegantia*”, que vol dir, que els vins de Tarragona són molt notablement elegants, al·legant a Marcial, el dels epigrames, quan expressa: “*Tarraco campano tantum cessura Lieu. Silio Italico. Dat Tarraco pubem vitifera et lacio tantum cessura Lio*”, volent dir que Tarragona dóna tanta abundància de vi dolç que sols d'Itàlia dóna avantatge”⁽¹³⁾.

(11) *Libro de las grandezas y cosas memorables de la metropolitana insigne y famosa ciudad de Tarragona, hecho por micer Luis Pons de Icart, gentil hombre y doctor en derechos, natural de la misma ciudad, en 1572.* Ajuntament de Tarragona-Llibreria Guardias. Tarragona, 1980, p. 239.

(12) Antonio Ponz: *Viage de España en que se da noticia de las cosas mas apreciables, y dignas de saberse, que hay en ella.* Tomo XIII, segunda edición. Por la viuda de Ibarra, Hijos, y Compañía. Madrid, 1788, p. 175.

(13) Joan Perucho: *Les aventures del cavaller Kosmas.* Planeta. Barcelona, 1984, ps. 220-221.

De tota aquesta tradició vitivinícola n'han quedat petites històries, cançons i llegendes que parlen de llur qualitat i, generosos com són, els escriptors la fan extensiva a bona part de la plana. En són una bona mostra aquests rodolins d'una llarga cançó dedicada al most de Bacus:

“A Constantí fan bon vi
y a Vila-seca no es agre”⁽¹⁴⁾.

ENTREM A LA VILA

Cansats potser de passejar pel terme ens convindria ara fer beguda –un gotet de bona mistela, xacolí o aromàtics dels que diu que es feien a les olles locals-, però això sí, amb l'acompanyament d'un tallet de crocant d'ametlles o d'avellanes amb mel per fer de coixí estomacal. Amb el reconstituent energètic podrem afrontar millor la visita al patrimoni monumental que ara iniciem.

Com passa gairebé sempre, el campanar de l'església és la millor senya identificadora dels monuments indígenes: llengua sonora de pedra, sobresurt orgullosa i única per damunt dels teulats de la vila i fa sentir els seus sons codificats. És així com veiem dibuixat el perfil del campanar i de l'església en el gravats, des dels antics de Sébastien de Pontault, al segle XVII, fins als moderns de Tomàs Olivar, al XX. Però el poeta encara el farà més alt coronant-lo amb el signe del cristianisme:

“Amb empenta, les ventades
el teu front fan decantar,
part damunt de les teulades,
part damunt del campanar;
parallamps de la corona
del bell Camp de Tarragona
des de'l cim de Constantí,
veus florir immenses terres;
tot mirant llunyanes serres,
tot guaitant al mar llatí”⁽¹⁵⁾.

En un altre poema, presumiblement del mateix autor, els versos s'adrecen a elogiar l'església parroquial construïda –segons el poeta- a la manera de les seus, és a dir, amb l'estil d'una catedral. La idea és excessiva i un poc xovinista, perquè l'arquitectura del temple parroquial tampoc es mereix aquesta qualificació, però en tot cas és un pensament que delata l'antiga influència i orgull dels constantinencs lligats al poder i fastos de l'Església tarragonina. Certament, d'aquí sortia el seguici eclesiàstic per a la presa de possessió de l'arquebisbe; és aquí on la mitra tenia el seu Castelgandolfo estiuenc i els prelats tenien el dipòsit mortuori en tant no els adobaven la tomba definitiva a la catedral de Santa Maria. Coneixedor de tot aquest historial, mossèn Ramon Bergadà escrivia:

(14) *Full Parroquial de Constantí* (Constantí), 188 (1924), p. 13.

(15) (Ramon Bergadà): “La Creu del Campanar de Constantí”, *Full Parroquial de Constantí* (Constantí), 25 (1917), p. 3.

“De Constantí, n’es lo millô
l’Iglesia, feta a tall de Seu
i Sant Feliu que allí s’hi veu
fent-li de marc l’altar majô”⁽¹⁶⁾.

Després de l’església parroquial –continent de la religiositat–, la literatura destaca l’edifici de les escoles, que és el motlle de cultura i de formació que farà vius intel·lectualment els seus veïns. Durant la primera meitat del segle XX es van fer moltes escoles al Camp de Tarragona, però pocs d’aquells edificis i llur esperit popular van passar a la literatura. Aleshores Constantí va tenir la sort de comptar amb un d’aquells mestres nacionals que no solament transmetien coneixement, sinó que creaven sensibilitat i confiança entre la gent i el seu futur. Josep Sabaté, mestre de minyons de la vila, va compondre aquest himne a les escoles, tot just inaugurades pel gener de 1920:

“Escoles del meu poble, Déu vos guardi
en jorn de recordança tan felís,
casal ple d’esperances y alegrías,
sereu per la infantesa, un paradís.

Senzilles, y xamoses, y escayentes
sou per tots els vehins de Constantí,
temple y palau de una cultura intensa,
potenta llum al mig del bell jardí.

Sentades a la porta de la vila
sobre roques en forma de balcó
guayteu lo mar, lo Camp de Tarragona
y les serres que tanquen l’horitzó”⁽¹⁷⁾.

Ultra l’església i l’escola, el monument constantinenc que més importància té des del punt de vista patrimonial és el de Centcelles, vila rústica del segle primer que conté un mausoleu cristià de gran interès. En el llibre *L’aroma d’arç* –de fort sabor prouistià–, el poeta Marià Manent descriu aquest lloc que havia visitat el dia 10 d’agost de 1972:

“Centelles. Fa un dia claríssim, sense ni un núvol. Els cingles, els boscos, els masos es veuen amb una gran precisió. A la tarda anem tots a visitar Centcelles, a Constantí. És un mausoleu paleocristià del segle IV. Al gran recinte, coronat d’una cúpula, hi ha molts fragments de mosaic: escenes de cacera (cérvols caçats amb xarxa, caça del senglar) i escenes bíbliques. Patrocina les excavacions l’Institut Arqueològic Alemany. Hem vist les tombes, a la planta baixa, i la *villa* al costat del mausoleu: patis, piscina, banyeres, forns per a escalfar l’aigua...”⁽¹⁸⁾.

(16) (Ramon Bergadà): *Full Parroquial de Constantí* (Constantí), 2 (1916), p. 4.

(17) Josep Sabaté Perelló: “Himne a les Escoles de Constantí”, *Full Parroquial de Constantí* (Constantí), 79 (1920), p. 3.

(18) Marià Manent: *Dietaris*. Obres completes, v. I. Edició de D. Sam Abrams. Clàssics catalans. Edicions 62. Barcelona, 2000, p. 370.

DE LA CATAPULTA A LES BALES

Guerres i conflictes de tota mena han fet de Constantí camp obert de batalla i, a banda dels llibres d'història, la literatura se n'ha fet ressò: des de les corrandes populars fins a la novel·la culta de Perucho. Una altra vegada, la relació de Constantí amb el poder i la seva proximitat geogràfica amb la capital, l'han posat a l'ull de l'huracà bèl·lic. Només cal que observem els gravats del cavaller de Beaulieu, amb la representació de la vila i les seves fortificacions militars, o bé les pintures del segle XVII en honor de Santa Tecla on se'ns mostra la processó del trasllat del Braç de la patrona tarragonina per adonar-nos del valor i de les relacions geoestratègiques de Constantí.

Joan Perucho, a la seva obra *Les aventures del cavaller Kosmas*, fa escaure en aquest poble un esdeveniment que desencadenarà la trama bèl·lica de la novel·la. Es tracta d'un paràgraf culte, sensible, i un xic hieràtic que reproduïm tal qual:

“A Tarragona, després de visitar Constantí, rebé Kosmas una mala notícia que el deixà molt abatut. Bícjar, el seu amic amantíssim, havia mort feia uns mesos, deixant-li en testament l'original manuscrit de la *Història dels Gots*, que havia escrit durant el seu bisbat de Girona. Kosmas plorà llàgrimes amargues, i ben prompte Arquimedes II haguer de dur-li l'elixir d'Hypocondrias, el terapeuta”⁽¹⁹⁾.

Els conflictes i les guerres, ai las!, són com l'aigua que treuen els catúfols de la història: no cessen de vessar. El poder –amb ànima econòmica– és qui fa rodar la mula humana subjectada a la sènia. Ara som al segle XVII i a través dels gravats de Beaulieu podem seguir l'assalt de les tropes castellanques a la vila: generals que dirigeixen, soldats que corren, cavalleria en formació, el fum de l'artilleria, les banderes i els penons que onegen... En un setge a Constantí durant la guerra dels Segadors diu que va caure ferit el dramaturg castellà Pedro Calderón de la Barca, que acabava d'arribar a Catalunya: una d'aquestes fragoroses batalles va inspirar certa cançó que gairebé s'ha fet tan famosa com la d'Els Pets:

“Tarragona la bribona,
Constantí lo bon fadrí,
Vila-seca l'han cremada,
los de Reus volen fugir”⁽²⁰⁾.

L'adjectiu “bribona” en català equivaldria a bergant, és a dir, brètol, pillet, mala persona, i l'epítet de la cançó va adreçat a la gent que va obrir les portes de Tarragona al marquès de Los Vélez. Aquesta batalla i la caiguda del Camp a mans de Felip V van causar un gran impacte en el territori, ja que encara avui pels pobles circulen versions d'aquesta cançó. Al poble de l'Argentera, emplaçat als vessants orientals de la serra homònima, les padrines cantussegen aquella cançó versionada així:

“Tarragona la cagona,
Constantí el bon fadrí
Vila-seca l'han robada
i els de Reus volen fugir”⁽²¹⁾.

(19) Joan Perucho: *Les aventures del cavaller Kosmas*. Planeta. Barcelona, 1984, p. 222.

(20) Gras y Elías, *Historia...*, ps. 50-51.

(21) Josep Mèlich: *L'Argentera... quan anàvem amb avarques. Solatges de memòria*. Cossetània, edicions. Valls, 2003, p. 271.

LIBRO DE LAS GRANDEZAS Y CO

fas memorables dela Metro
politana Infigne y famo
fa Ciudad de Tar-
ragona.

*Hecho por Micer Luys Pons de Ycart,
gentil hombre y Doctor en derechos,
natural dela mesma Ciudad.*

Impresso en Lerida por Pe-
dro de Robles y Iuan de
Villanueva, Año.

1572.

Vidit M. Petrus Salasius pro Inquisit.

Lérida.—Imp. M. á c. de F. Carruéz.—1883.

Una altra guerra, ara la incivil espanyola de 1936-1939, fa que Constantí aparegui en les obres de creació literària per qualque motiu: pel salvament del rector de la vila o per la topografia del poble com a pas de la retirada de les tropes republicanes. El primer text literari que fa referència a aquesta qüestió el trobem en un dietari personal de mossèn Lluís Saragossa, aleshores amagat a la Conca de Barberà:

“Un dia d'aquells, en sortir de l'habitació, se sentia una gran cridòria en el cafè del davant de la casa del Sr. Farga i ells tots estaven escoltant des de darrera les persianes. Eren les veus d'un comitè que reclamava el frare Jové, C.M.F., que el comitè de Rocafort volia salvar. Els de casa tots em deien que em retirés i no m'acostés al balcó, no fos cas que la persiana s'alcés pel vent i em veiessin des de fora, com va passar a Mn. Ramon Vall a Constantí i de seguir l'anaren a buscar. Menys mal que s'amagà per les teulades i no el trobaren”⁽²²⁾.

L'avançament de l'exèrcit franquista i el consegüent replegament dels soldats republicans tornen a situar la vila en un punt estratègic per accedir a la capital. L'escriptor i polític Joan Ventura de Valls, anotava aquesta experiència al seu llibre de memòries personals:

“Aquella matinada, després de deixar Reus amb els carrers deserts, anàvem fent camí en direcció a Constantí en un intent d'apropar-nos a Tarragona, i no fou possible d'efectuar la parada de precaució. Les tropes adversàries ens trepitjaven els talons. A migdia, els tancs italians i alemanys procedents de Valls havien arribat fins el balcó del Mediterrani...”⁽²³⁾.

LITERATURA DE FIL I CANYA

El llegendari és una altra font literària, primer oral, després escrita. De Constantí se n'ha conservat alguna, com les històries que fan referència a les donzelles de Sant Nicolau i a la festa del Bisbetó, molt populars a la Catalunya moderna i que s'han mantingut vives fins el segle passat.

L'argument eclesiàstic d'aquestes llegendes evidencia, novament, el domini de l'Església sobre el poble. Una versió d'aital literatura ens la proporciona Joan Salvat i Bové en el text de *Les tres poncelles de Sant Nicolau*. Es tracta d'una llegenda característica de Tarragona, Constantí i Altafulla, en la qual se'ns explica que les tres poncelles en realitat són tres donzelles caigudes en la deshonra a causa de la seva extrema pobresa. La fe de les noies farà que, finalment, siguin salvades per Sant Nicolau de Bari en fer aparèixer oportunament tres bosses d'or a casa del seu pare i amb les quals es pogueren celebrar unes noces dignes i reparadores.

La llegenda va donar moltes ocurrències costumistes, com la coneguda festa del “Bisbetó.” Joan Salvat i Bové diu que al Camp de Tarragona només Altafulla i Constantí han conservat la tradició. A Altafulla la comitiva episcopal infantil celebrava reunió i dinar a l'ermita de Sant Antoni, amb la companyia de les autoritats locals:

(22) Lluís Saragossa i Pallarès: *Records de la meua vida*. Institut d'Estudis Tarraconenses “Ramon Berenguer IV”. Tarragona, 1993, p. 134.

(23) Joan Ventura: *La postguerra a Valls (1939-1940)*. *Avaluació històrica dels primers temps*. Consell Comarcal de l'Alt Camp. Valls, 1993, ps. 19-20.

“A Constantí l'espectacle és molt semblant. Els infants van presidits per un company revestit de bisbe amb mitra i casulla de paper per representar Sant Nicolau. Els altres porten com a Altafulla, sabres de fusta. Van casa per casa cantant i pidolant fruita i altres menges i no falta algun veí que dóna diners”⁽²⁴⁾.

Joan Amades ja n'havia parlat d'aquesta festa, com podem comprovar a través del següent text del costumari popular que havia seguit fil per randa el cronista Joan Salvat i Bové:

“Els infants de Constantí anaven presidits per un que anava vestit com de bisbe, amb mitra i casulla de paper, i que simulava ésser sant Nicolau. Els altres duïen sabres de fusta, amb els quals trucaven per les portes de les cases: cantaven i pidolaven fruita, que després es menjaven en colla. Hi havia cases que els donaven diners”⁽²⁵⁾.

Aquesta llegenda és coneguda al Camp de Tarragona des del segle XIV o XV, i algunes de les seves escenes al·legòriques poden veure's esculpides als capitells de la catedral tarragonina.

EL CANEMÀS RELIGIÓS

La religiositat del poble és igualment generadora de literatura, però no sembla que a Constantí la seva producció sigui paral·lela a la influència real de l'Església, ja que és més aviat escassa respecte a d'altres temàtiques tocades per la poesia o la prosa. De fet, la més important producció literària apareix centrada en els goigs. Es té notícia d'alguns cants populars dedicats a diverses advocacions parroquials i sobretot a la lloança del Diu-menge de Rams, segons ha explicat Joan Amades⁽²⁶⁾.

Els goigs moderns apareixen signats pel rector de la vila mossèn Ramon Bergadà, que els escriu en llaor del gloriós patriarca Sant Josep i que encara avui es canten segons la música del també sacerdot Josep Moragas. L'inici d'aquests versos són de factura recurrent –només cal recordar la metàfora “estrella d'occident” del Virolai de Verdaguer i comparar-la amb el “sigueu l'estrella”, entre molts altres exemples literaris-, però a mesura que avança el cant apareixen els referents locals –la capella del carrer Major que es troba instal·lada a casa Llorigó, l'onomàstica, etc. Comencen així les lloances al sant patriarca:

“Des del fons de la capella
que us va fer el carrer Major,
Sant Josep, sigueu l'estrella
de la nostra població”
i més endavant llegim les següents estrofes:
“Del camí de Tarragona
ja us veiem ¡Gloriós Sant!

(24) Joan Salvat i Bové: *La ciutat i Camp de Tarragona. Estudi folklòric (llegendes, costums, tradicions)*. Pròleg de Marcel Riera. Diputació-Ajuntament. Tarragona, 1969, p. 55.

(25) Joan Amades: *Costumari català. El curs de l'any*. Volum V. Tardor. Salvat Editores, S. A.-Edicions 62, S. A. Barcelona, 1982, p. 849.

(26) “A Constantí i a Salitja surten els gotjaires a cantar els Goigs del Ram”, Amades, *opus cit.*, vol. II, p. 687.

Constantí és vostra corona
i Vós sou el seu encant;
per Vós canta la donzella
i el vellet i l'infantó...⁽²⁷⁾.

A Constantí, com en moltes altres parròquies, a banda dels goigs es produïa una altra literatura de fil i canya, centrada normalment en celebracions de caire religiós. Joan Amades recull la notícia de lectures populars sobre la Passió de Crist, pronunciades des de distints llocs de la vila i amb funcions pedagògiques:

“A Constantí i per altres llocs del Camp de Tarragona s’havia simulat la sentència de Jesús. Es feia a la plaça, des de dalt d’un banc o d’un balcó, davant de tot el veïnat, que acudia devotament a escoltar-la. Hi havia indrets on abans sortia un simulat nunci de Pilats que pregonava l’acte i convocava el poble perquè hi acudís. Tant el pregó com la sentència eren dictats en castellà i es troben impresos en romanç de literatura de fil i canya. Fa anys que el costum s’ha perdut. Representacions semblants són freqüents per les contrades meridionals de la Península”⁽²⁸⁾

Les peregrinacions col·lectives a monestirs i santuaris que des de l’època medieval venien realitzant-se al país han produït una certa literatura popular, mescla de religiositat i d’elements profans que ajudaven a fomentar una determinada advocació, entretenien durant el viatge o reforçaven els valors o interessos del grup organitzador. Un exemple modern d’aquesta circumstància el trobem en els peregrinatges diocesans a Montserrat en motiu de la coronació de la Mare de Déu, d’aniversaris o de commemoracions. L’any 1947, per exemple, l’arquebisbat va organitzar una anada al monestir de la Verge Bruna i d’ella en va sortir l’*Auca dels pelegrins a Montserrat*, on hi trobem anècdotes diverses, els pobles participants, etc. Constantí, com a coprotagonista de la peregrinació, hi surt en un dels seus rodolins:

“A Riudoms s’ha organitzat
una peregrinació a Montserrat.

Van convidar a Constantí
i varen dir que si.

De Vinyols i Montbrió
hi ha una representació”⁽²⁹⁾.

DEL CAMPANAR A LA INCINERADORA

La bona literatura sempre acaba recollint la realitat coetània, descobrint-li nous aspectes, rellevant-ne d’altres o donant-li projecció i relació intel·lectual. Si en una època l’agricultura, l’art, els conflictes o la religiositat entraven a la literatura com a protagonistes

(27) Ramon Bergadà: “Goigs en llaor del patriarca Sant Josep, quina imatge es venera en una capelleta del carrer Major”, *Full Parroquial de Constantí* (Constantí), 10 (1917), p. 3.

(28) Joan Amades: *Costumari català. El curs de l’any*. Vol. II. Les carnestoltes. La quaresma. Setmana Santa. El cicle pasqual. Salvat Editores, S. A.-Edicions 62, S. A. Barcelona, 1982, p. 758.

(29) “Auca dels pelegrins a Montserrat”, *Lo Floc*, revista del Centre d’Estudis Riudomencs “Arnau de Palomar” (Riudoms), 33 (abril, 1982), ps. 16-17.

FLA PARROQUIAL

de Constantí

Quinzenari posat baix l'amparo de Maria Santíssima

Núm.º 1.º

DEL 1 AL 15 DE NOVEMBRE DE 1916

Salutació

Deu vos guard, constantinencs. Deu vos guard. La fulla parroquial de vostra vila vos demana que li obriu les portes de vostres cases; va vestida com anaven les catalanes d'altre temps, pageseta i modesta; però amb un cor curullat de benevolença per tothom; no sabrà mes que fer bé; la paraula mestra que sempre li sortirà dels llavis i la passió que sempre tindrà per a tots estarà compendiada en aquesta virtut hermosíssima del Sagrat Cor de Jesús: «Caritat». No preten la fulla portar cap devantera, perquè tots la tenim ja fa molt temps. És lo bon Jesús qui's gira pietós envers nosaltres i'ns diu com als Apostols: «Seguíume». ¡Oh quín Mestre tenim! La enhorabona, constantinencs. Deu ves guard.

Secció religiosa

Santoral i Funcions religioses de la quinzena

NOVEMBRE

- Día 1. - Dimecres ✠ Tots Sants.—La Mare de Deu de Herrera (Rioja). Es festa de precepte.
Día 2. - Dijous. — Els fiels difunts. — La Mare de Deu del Socorro (Cuenca).
Día 3. - Primer Divendres de mes.—Beat Ramon Llull.—La Mare de Deu del Miracle (Solsona).
Día 4. - Dissabte.—S. Carles Borromeu.—La Mare de Deu de Porta-Lluïsa
Día 5. - Diumenge ✠ SS. Zacarias i Isabel.—La Mare de Deu de Damietta (Egipte).
Día 6. - Dilluns.—S. Sever.—La Mare de Deu de Arbolí (Pallars).
Día 7. - Dimars.—S. Amaranto.—La Mare de Deu del Remei (Flix).
Día 8. - Dimecres.—Els 4 SS. màrtirs coronats.—La Mare de Deu de la font hermosa (Rocheja).

d'honor, avui ho fa la indústria petroquímica, amb els seus fums, pudors, lumpens i altres joies d'aquesta corona moderna. Paral·lelament al tractament que li ha donat la pintura –els obrers, l'arquitectura industrial, la maquinària, etc.–, la literatura també ha reflectit tot aquest món. La conca del riu Francolí, en altra època verger o canyars, avui és el sòl d'una indústria tan productiva econòmicament com destructora d'hàbitats humans. Molts escriptors han parlat d'aquesta contaminació, però sense anomenar el poble ni l'entorn, a l'estil del que avui defensen el concepte del “políticament correcte.” Només un grup musical ho ha denunciat a través de les seves cançons, evocadores d'un temps on tot tenia un nom i uns àmbits. *Els Pets*, fills de Constantí, han fet peculiar un paisatge de xemeneies, budells d'acer, flamarades de gas, perfums de sofre, acetats i cru i d'un lumpen proletari:

“Tarragona m'esborrona,
Constantí em fa patir!
Anava cap a casa després d'haver pencat.
Hi havia un cotxe a les fosques, hi havia un cotxe aparcad.
Si no fos perquè cada dia me'l trobo sempre allà,
diria que és una parella fotent-se el bacallà.
Però no ho és (no ho és!),
no ho és (no ho és!),
però ningú no em vol fer cas
quan els dic que la gent que hi ha allí seient
són ionquis que s'estan xutant.
Tarragona m'esborrona
Constantí em fa patir”⁽³⁰⁾.

Aquest és un nou paisatge que se superposa a l'antic, el marfon o el transforma, com certifica el següent paràgraf extret d'un quadern de viatges de l'escriptora Olga Xirinacs:

“Si en temps antics la perspectiva era dominada pel castell, ara ho és per la blava xemeneia de la incineradora de residus urbans, senyal de progrés i de la transformació dels símbols”⁽³¹⁾.

I aquí pau i allà glòria.

(30) Els Pets, cançó “Tarragona m'esborrona.”

(31) Olga Xirinacs: *La Via Augusta. Vint pobles fan el Tarragonès*. Flor del Vent edicions. Barcelona, 1997, ps. 129-134.